

Пэтэр Энглюнд

www.kamunikat.org

У чаканьні катастрофы

1. Усё маё дзяцінства поўнілася чаканьнем Вялікай Катастрофы. Адным з самых ранніх успамінаў была калёна цяжкіх вайсковых машинаў, якая цягнецца паўз дом, калі я ляжу ў ложку. Яна рушыць знізу, ад форту, наверх да гары, што высіцца над горадам.

Спачатку даляцеў гук, такі глухі ды нізкі, што яго лягчэй было адчуць, чым пачуць. Аднак хутка ён стаў больш выразным і нарэшце пераўтварыўся ў гуд рухавікоў, якія быццам бы зладжана съпявалі. Ціхая музыка з кухоннага транзыстара адразу патанула ў гэтым гудзе. І вось першы конус съятла працяў цемру. Гэта быў яркі бліск у форме касога чатырохкутніка, які ўтварыўся вакном дзіцячага пакою. Падалося, што на некалькі імгненняў тое съятло затрымалася над майм ложкам – выразныя контуры зылёгку парушаліся паліцаю з кнігамі і цацкамі, сярод якіх былі “Мой скарб”, “Віня-Пых”, маленькая легкавікі фірмы Дынкі Тойз, фігурка Фрэда Флінта ў тоўстым, з салодкім водарам, цэляфане. Затым чатырохкутнік съятла пачаў вельмі паволі рухацца налева. З усё большай хуткасцю ён сълізгаў па выщертых шпалерах, потым во камгненна тузануўся над ложкам майго маленька-

га браціка, каб нарэшце, падміргнуўшы мне нааста-
чу, высьлізнуцца праз тое ж самае вакно, зь якога і
аб'явіўся. І вось некалькі сэкунд цемры. Кожны на-
ступны цяжкавік прымушаў дом крышачку дры-
жаць. Калі гуд рухавіка, быщам бы на разьвітанье,
зъмяняў тон, ён амаль адразу перакрываўся глухім
басам наступнага цяжкавіка. Пасля таго, як па-
чатак калёны дасягнуў вяршыні гары, апошні ко-
нус асьвятліў маю съцяну, каб паўтарыць шлях усіх
сваіх папярэднікаў.

Гэтая надрывістая песня цяжкавікоў ня над-
та пасавала руху съветлавога конусу па съце-
нах, але дзіўным чынам прысынала мяне, калі я
ляжаў галавой на падушцы і сачыў за блуканьнем
блікаў па пакоі. Ледзь глухі гук апошняга грузавіка
съцішыўся, ахутаны цемрай пакой запоўніўся
далікатнымі гукамі з кухоннага транзыстара. Але іх
я лічы што ўжо не памятаю. Верагодна, таму, што
неўзабаве заснуў.

2. Горад майго дзяцінства ўвесь час жыў чакань-
нем будучай вайны. Прыйнамсі, так было ад пачатку
стагодзьдзя. Менавіта тады і пабудавалі фартэцыю,
хоць малую частку якой, дзе б ты ні находзіўся,
убачыць было немагчыма. Унізе каля рэчкі
шыхтаваліся доўгія і пакручастыя супрацьтанка-
выя загароды, паблізу якіх мы праяжджалі, калі на
роварах ехалі купацца. Над рэчкай перакідаліся
вялікія масты зь вежамі супрацьпаветранай аба-
роны, якія дзівілі сваёй вышынёй і шурпатай ву-
главатасцю. У лесе можна было натрапіць на
бункеры – некаторыя зь іх выглядалі надзвы-
чай мудрагеліста, іншыя былі цнатліва замаска-

ваныя пад традыцыйныя чырвона-белыя адрыны. Кружлялі там і дарогі, якія ніхто ніколі ня знайдзе на мапе. Зразумела, над усім гэтым узвышаліся чорныя, аголеныя вяршыні гор, што атачалі горад з усіх бакоў. Між імі з пэўных месцаў можна было заўважыць нейкія мачты альбо круглыя вежы спрацьпаветраных комплексаў. Вайсковая тэма ў нас прысутнічала паўсюль, пачынаючы з гарадзкога герба і цэлага шэрагу назваў з словам *гарнізонны* – гарнізонная вуліца, гарнізонны музэй, гарнізонны штаб, гарнізонны шпіタル, і канчаючы такой экзотыкаю, як голыя дэмбелі ў купальні ды конкурс прыгажосці “Mic Фартэцыя”. Дарэчы, гэты конкурс найперш згадваецца мне праз сарамлівых младых жанчын, што ехалі па горадзе на дахах звычайных легкавікоў.

Акрамя гуду вайсковых цяжкавікоў горад поўніўся яшчэ і зусім іншымі гукамі.

Рэха ад страляніны з усіх мажлівых відаў зброі было ўвогуле звычайнім там, дзе я вырас, і таму на іх ніхто не звяртаў увагі, апроч, можа, тых выпадкаў, калі здавалася, што траекторыі гарматных стрэлаў праходзілі прама над нашым домам, ад чаго шыбы грукацелі, альбо калі чуўся нейкі зусім адметны стрэл. Мой тата, які працеваў у бровары, прыйшоўшы дадому, звычайна поркаўся зъ якім-небудзь зламаным мэханізмам і кожны раз, калі нешта зноў залішне моцна грукацела, хмура і ляканічна заўважаў: “Вось застрэлілі яшчэ аднаго беспрацоўнага”.

Усё гэта было на пачатку шасцідзесятых гадоў, калі “халодная вайна” знаходзілася, бадай, у адной з

сваіх самых крытычных фазаў. Але, зразумела, той маленькі хлопчык, якім быў тады я, нічога такога ня ведаў. Таму збольшага гэта быў цудоўны час. Доўгая зіма скончылася, і мы стаялі на пясчанай дарозе, падставіўшы твары пад травенскую сонца, і нам здавалася, што неба быццам бы распусьцілася насустрach лету і будучыні. Балёнік, выпушчаны ў неба, лунаў неймаверна далёка. Бяда яшчэ толькі чакала недзе наперадзе. Мамкі хадзілі ў цяжкіх, звонападобных спадніцах. Мы прыдбалі сабе тэлевіzar і новае аўто – чакалядна-карычневае “Вольва – Амазон”. Асабіста я атрымаў хамячка.

Аднак была ўва ўсім гэтым нейкая трывога. Неадчэпная пагроза ўвесь час лунала над гэтай ідыліяй, пагроза, якая датычылася, вядома, усёй краіны, але асабліва выразна прысутнічала ў нашым горадзе. Менавіта тут усё паказвала на тое, што трэба рыхтавацца да Таго Дня. На самым пачатку тэлефоннага даведніка быў раздзел, які меў назvu “Калі пачнецца вайна”, і ў якім – наколькі мне памятаецца – друкавалася практичная інфармацыя аб tym, што трэба рабіць на выпадак бамбаванья. Ва ўсіх шматкватэрных дамах, і ў нашым таксама, у пад'ездзе ў рамцы вісела схема, якая звязлістымі стрэлкамі паказвала, куды трэба ўцякаць, калі пачнецца вайна.

3. Але пры гэтым ніхто не разважаў вось над чым. Калі б пачалася вайна, дык усё насельніцтва гораду мусіла некуды дзецца. А сам горад павінен быў папросту зьнікнуць, паводле маіх меркаваньняў – зрабіцца суцэльнай пустэльнай; я бачыў такую ў энцыклапэдыі. Сёньня я тут, але дзе буду заўтра?
Et in arcadia ego.

Я быў уражлівым і пужлівым хлопчыкам, які рэдка адважваўся залезьці на дрэва і часта съніў кашмары. Праўда, ніхто ня мог сказаць, ці гэтак на мяне ўздзейнічалі вонкавыя падзеі, ці такім ёсьць мой натуральны стан. Хоць сам я ўпэўнены, што багатае ўяўленыне мне больш дапамагала, чым шкодзіла. Дзякуючы яму я пераствараў пагрозы ў сапраўды захапляльныя падзеі. Як вось, напрыклад, парэшткі танка Т-26, пакарабачанага падчас зімовай вайны. Ён стаяў пераможаны сярод вучэбных акопаў каля Старахольмена побач з бурапенным вадаспадам. Але я звяртаў увагу толькі на птушак, якія ў яго ржавым рухавіку пабудавалі гняздо. Ці вось тая калёна цяжкавікоў уначы, зь якой я хутка звыкся і спакойна заснуў.

Нешта з усяго гэтага, дакладней, амаль усё пакладалася ў нашыя дзіцячыя гульні. У вайну мы гулялі часта і з ахвотаю. І ніколі не здаралася, каб нехта з дарослых замінаў нам зь нейкімі там пэдагагічнымі альбо маралістычнымі мэтамі. Але пазней, у канцы шасцідзесятых, ужо зусім іншыя веды і падзеі пачалі дадавацца да той мазаікі, якую склалі нашыя першапачатковыя спробы зразумець рэальнасць.

Слова “вайна” ў нас заўсёды ўжывалася як нешта пэўнае і вызначанае, а ў размовах дарослых прысутнічала ў якасці само сабою зразумелай велічыні, як штосьці такое, што ўжо некалі было і ёсьць цяпер. Што асабіста да мяне, дык я меў ня вельмі выразныя ўяўленыні наконт таго, пра якую вайну ўвогуле ішла гаворка. У майм разуменіні абсолютна ўсё – і што было раней, і цяперашняе – зылівалася ў адно.

У цэнтры гораду, каля мастка над рэчкаю, там, куды мы часам ганялі на роварах альбо хадзілі на шпацыр па нядзелях, ляжаў вялізны шурпаты камень, на якім золатам былі выціснутыя слова. Калі на камень пакласьці далонь, можна было адчуць холад. Я навучыўся трошкі чытаць яшчэ да таго, як пайшоў у школу, таму з пэўнымі цяжкасцямі здолеў па складах разабраць слова на камені. Аказалася, што там было імя нейкага караля, які заклаў наш горад у 1919 годзе. Я ня ведаў, што такое “заклаў”, але разумеў гэтае слова як “паклаў у зямлю”, вось так узяў ды паклаў туды ўсё, што тут было – толькі голая зямля і засталася. Вынікам гэтих ягоных дзеянняў і сталася тая пустэльня, якую я бачыў у энцыклапэдыі. Такому тлумачэнню спрыяў і сам грувасткі камень, бо я ўяўляў сабе, што ён – гэта астача таго няшчаснага выпадку, хутчэй за ўсё парэшткі нейкага “закладзенага” дома. З гэтага ардынарны гарадок з драўлянымі дамкамі зрабіўся ў майм уяўленыні нейкім мітычным месцам – тут некалі стаяў вялікі каменны дом! Разам з тым, праз гэты камень падваліны Таго Дня раптам сталіся для мяне больш зразумелымі.

Такое маё фантазійнае тлумачэнье падтрымліваў яшчэ і той факт, што прыблізна ў той жа час я дазнаўся пра Першую сусветную вайну.

4. Адзіны канал тэлевізіі Швэцыі цягам апошніх гадоў паказваў калі-некалі сэрыял пра Вялікую сусветную вайну, зроблены BBC, які так і называўся: “Вялікая вайна”. Гэта, напэўна, адбывалася летняй парою, бо, як я памятаю, падчас трансляцыі на вуліцы было яшчэ съветла. З чаго я меў яшчэ больш

шую крыўду, бо як толькі пачынаўся фільм, мяне адразу адпраўлялі ў ложак, каб я ня мог яго ба-
чыць. Глядзе́ць сэрыял лічылася шкодным для дзя-
цей. Трэба сказаць, што пачатак сэрыялу мяне адра-
зу ўразіў: пад злавесную музыку камэра хутка ру-
халася над акопамі, у якіх побач былі забітыя і жы-
выя, а потым раптам затрымлівалася на ўжо добра
падгнілым трупе і яго галаве з застылай жудаснай
грымасай на твары.

Я ў сваёй блакітнай поліестэравай піжамцы пракрадаўся бліжэй да пакою з тэлевізарам у спадзяваньні, што змагу ўхапіць для сябе хоць што-кольвек. Найчасцей я стаяў, схаваўшыся за прыадчыненымі дзьвярыма, гатовы ў любую хвіліну кінуцца ў ложак, калі б нехта з бацькоў падняўся з канапы. Адтуль я пільна слухаў і спрабаваў зразумець сэнс – тэкст толькі часткова чытаўся швэдзкім дыктарам. Таму мае ўражаньні былі даволі зблы-
таныя. Але ў гэтых спробах ухапіць сэнс сказа-
нага, мае намаганьні зразумець вайну, падтрыма-
ныя ўяўленьнем, дасягалі найвышэйшай напругі.
Сёе-тое – дзе словаў я не разумеў – набывала кшталт сюррэалістычнай паэзіі, іншыя моманты ператвараліся ў выразны малюнак, як, напрыклад, аповед пра таго чалавека, што поўз, поўз і поўз – паўкілямэтры, цэлы кілямэтар, а можа і два – з адарванымі нагамі.

Нярэдка я адважваўся і падкрадаўся бліжэй, босы, крок за крокам, з надзеяй яшчэ нешта і пабачыць. І часам мне шанцевала ўлавіць такую-сяную сувязь паміж выбухамі ды руінамі ці проста чорна-белымі постацямі, якія ледзь цягнуліся на фоне спустошана-

га ляндшафту, покуль мяне не заўважалі бацькі і не адпраўлялі ў ложак. Аднойчы ў мяне нават атрымалася залезьці пад канапу, на якой сядзелі дарослыя, і адтуль я змог убачыць большую частку сэрыі: галава мая свабодна спачывала на руках, а ноздры лашчыў водар кавы, што стаяла на століку ля канапы. Цяпер я разумею, што бацькі тады праста дазволілі мне застацца ў пакоі. З самой сэрыі я не памятаю абсалютна нічога – спраўджаны намер выклікаў у мяне такое пачуцьцё трывомфу, што яно засланіла ўсё пачанае. Аднак нават гэтае фрагмэнтарнае адкрыццё Першай сусветнай вайны шмат дадало да мазаікі ўяўленняў пра яе. У пэрыяд з 1914 па 1918 гады мой горад далучыўся да найвялікшай у сусветнай гісторыі цыркуляцыі крыві. Той факт, што нешта тут крыху не сыходзілася – а менавіта тое, што кароль зынішчыў Будэн у 1919 годзе – ня лішне мяне турбавала. Я знайшоў тое, што забясьпечвала месца, дзе я жыў, гісторыяй і сэнсам існавання. Але ў тых выявах бязладных выбухаў, цъмяных руінах ды чорна-белых постацяў на фоне спустошанага ляндшафту бачыў я таксама і сваю будучыню. Дарэчы, не такую ўжо аддаленую ці неверагодную. Калі надыйдзе Той Дзень, мы будзем змушаныя пакінуць свой дом, загрузіўшы даверху чакалядна-карычневую “Амазонку”, каб разам з усімі астатнімі рушыць з гэтага асуджанага гораду, трymаючыся зывілістых стрэлак на схеме.

У маіх выдумках гэта заўсёды адбывалася ўвесень. Бо ўзімку ўсё ж было халаднавата, а летам выпраўляцца з дому куды як лацьвей.

Пераклад Любы Вараушукі